

Demokrazia, merkatura edo gatazkara bideratuta? Oinarri juridiko-konstituzional berrien bila, bidezko ordena sozial eta ekonomiko baterako

*Egileak: Ainhoa Lasa López ainhoa.lasa@ehu.eus eta Leire Escajedo San Epifanio. Konstituzio Zuzenbideko irakasleak, leire.escajedo@ehu.eus. Zuzenbide Publikoa eta Zientzia Historiko-Juridikoak eta Pentsamendu Politikoaren Historia Saila. UPV/EHU.

LABURPENA

Erdi Aroan botere politikoa legitimatzeko balorazio etiko edo erlijiosoak erabili izan ondoren, garai berri bat heldu zen, zeinetan politika horietatik bereiziko den. Hor Estatu forma desberdinak agertuko zaizkigu (absolutoa, liberala, soziala, eta merkatu-estatu globala). Testuinguru historiko bakoitzean indarrean dauden indar- eta nagusitasun-harremanak baldintzatuko dute zein Estatu forma garatzen den. Eta zentzu horretan zera esan daiteke ere: Estatu mota bakoitza juridikoki artikulatu egiten dela baldintzapen batzuen mende, baldintzapen horien artean baliabide materialak eta sinbolikoak birbanatzeko jarduten duten harreman eta ekintzak daudela. Gizarte-erreproduktzio baldintzak esaten zaie hauei)

Premisa horri jarraiki, demokrazia, kategoria politiko eta juridiko gisa, baldintzatuta agertzen zaigu ere, zehazki leku eta garai zehatz batzuetan Zuzenbidean eta Politikan gizarte-erreproduktzioarako ezarri diren baldintzapean. Gaingiroki, XVIII.mendearen bukaeran sustraiak dituen estatu liberalean, zera barneratu zuen demokraziak: sistema ekonomiko liberalak juridikoki, legeetan, markatuko dituen erreproduktzio sozialerako baldintzak. Horien artean, Estatu eta gizartearen arteko banaketa, sufragio zentsitarioa eta legearen inperioa medio direla. Geroago, XX. mendearen lehen hamarkadetan, estatu sozialaren formak berrietasuna ekarriko du. Birbanaketaren aldeko borroka gizarte eta ekonomiaren esparruetan egotetik, Zuzenbidearen esparrura pasako da ere, bereziki konstituzioetan eta lege politikoetan bildutako konpromisoen bidez. Horrek ekarriko du, estatu liberal klasikoan ez bezala, Kapitala eta Lana subjektu politiko bezala hartuko direla, eta demokrazia masa politikoen demokrazia bezala ulertuko dela.

Bitarteko bilakaerari arreta emango diogu ere, baina kapitulu honen mamia gaur egungo Estatu forma da. Krisi ezberdinek, bereziki 2008tik aurrera mendebaldeko herrialdeetan pairatutako krisi ekonomikoa, bai eta handik gerora COVID-19aren pandemia ere, sakondu egingo du dagoeneko errealdadea bat zen estatu sozialaren formaren hausturan. Orden juridiko berriak merkatuari, merkatuaren forma globalari egingo dio mesede. Eredu juridiko horretan, erabaki araugileak hartzeko guneak pribatizatu egin dira, eta boterea eta politika birbideratu egin dira gizartea birsortzeko baldintza berri batzuetara. Baldintza horien erdigunea ez da jada birbanaketa, baizik eta merkatua. Aipatutako bilakaera-prozesuari arreta eskaini ondoren, modu hausnartuan aztertuko ditugu, alde batetik, ordena berri honek politikaren eta ekonomiaren arteko harremanetan ekarri dituen berezitasunak, eta, bestetik, horrek guztiak demokrazian izan dituen ondorioak.

1. Demokrazia kontzeptuan topa daitezkeen dualtasun juridikoa (legitimazioa eta kontrola) eta politikoa (boterea eta menderatzea)

Demokrazia esamoldea, antza, kontzeptu zabal eta malgu bihurtu da azken aldian. Hainbeste testuingurutan eta askotariko asmoekin erabiltzen da, batzuetan substantibo gisa eta beste batzuetan adjektibo edo adberbio bihurtuta, eta horrek eragin paradoxikoa du. Askok erabili izanak kontzeptua trinkotu ordez, demokrazia huts eta edukirik gabeko termino bat bihurtzen ari da. Hitzez hitz, egia da demokrazia hitzak nolabait gogoratzen duela boterearen titulartasuna herritar guztiei esleitzen (edo aitortzen, nahiago den bezala) zaiela, baina deigarria da gaur egungo proposamen askok demokraziaren azken helburuetan baino, formetan jartzen dutela arreta. Hau da, badirudi ahaztu egiten dutela demos-ak gaitasuna behar duela ere boterea (kratos) zertarako, zein helbururekin erabili

Comentado [MOU1]: Glosategirako:

Estatu absolutista: Europan Aro modernoarekin hasten den estatu-forma. Bere ezaugarriak nabarmenena botere subirano mugagabea izatea da, edozein autoritatetatik berezita.

Estatu liberala: aro Garaikidearen hasieran sortu zen, Iraultza liberalaren ondorioz, eta Monarkia absolutua ordezkatu zuen.

Estatu soziala: jatorriz Alemaniako kultura politikoan sortu zen kontzeptua, von Bismarcken Prusian. Liberalismo kontrolatuko proiektu bat da. Hau da, kapitalismoa erregulazio-esparru batez hornitzen du, non kapitalismoaren onurak justizia sozialaren osagai batzuekin osatu nahi diren.

Ongizate-estatu: adiera horrek erabilera desberdinak ditu. Autore batzuek iradokitzen dute etekinak eta aberastasuna modu bidezkoagoan banatu nahi dituela, Europako gizarteak bigarren mundu-gerrara eramane zituen gizarte-eginena saihesteko. Bere adierazpen ekonomikoa itun keynestarra da, garapen ekonomiko orekatua eta enplegu bete lortu nahi zituena. Errenta birbanatzea bermatzen du eta ekonomian parte hartzen du, merkatua arautuz eta enpresaburu gisa jardunez.

Merkatura bideratutako estatu (edo, ahots batzuen arabera, merkatu-estatu): neoliberalismoak Estatuaren lurraldetasunaren ikusmolde westfaliarra gainditzen du, eta botere arautzailea kentzen dio, joerazko merkatu globalaren indarren aurrean.

Comentado [MOU2]: Glosategirako

Legearen inperioa kontzeptu juridiko-politikoa da. Formala ez da unibokoa, baina, oro har, legeak beste edozein gobernu-printzipioaren gainetik jartzen duela ulertzen da, batez ere botere politikoaren tiraniaren eta arbitrariotasunaren aurka.

nahi duen finkatzeko, eta oligarkia baten erabakiak ez direla demokratikoagoak, sinbolikoki eta azaletik herritarren iritzia nolabait kontsultatzeko lekua utzi delako.

Bere *The moral basis of democracy liburuan*, Eleanor Roosevelt-ek zera esaten zuen: *ehunka pertsona etxerik eta elikagairik gabe daudenean, gogoeta egiteko garaia da zenbat demokrazia dugun eta zenbat izan nahi dugun jakiteko*. Bere hitzak erabat aldarrikatuz, oraintxe bertan gaineratuko genuke, espero dugun demokraziaren kantitateari buruz gain, garrantzitsua izango litzatekeela demokrazia horren kalitateari buruz hausnartzea, edo, zehazkiago, lasaiago aztertzea *demokrazia gehiago* esamoldeari lotuta gure burura zer datorren (Roosevelt, 1940). Hainbestetan esamoldea erabiliz gero, badirudi demokraziaren kontzeptuaren profilak desitxuratu egin direla eta tamalez zapalkuntza-formen zerbitzura jarri direla. Zapalkuntza-forma horiek, izan ere, beste garai batzuetakoak baino atseginagoak direnez, oharkabean pasatzeko arriskua dute. Dirudienez, deriba horrekin berriro ere estropezu egingo dugu Alexis de Tocquevillek duela ia bi mende deskribatu zuen harri batekin (Tocqueville, 1853): *Gizarte demokratikoez lehen ezagutzen ez ziren zapalkuntza-formak sortzeko arriskua dute; zapalkuntza-forma horiek, pertsonak degradatu egin ditzakete, haiengan tormenturik sortu gabe, eta hori horrela posible zaie pertsonak artalde gisa eramatea*.

Zapalkuntza modu horiek sotilak dira. Tocquevillek esan bezala, tormenturik gabeko degradazioa sortzen dute. Besteak beste, zera egiten dute, pertsona bakoitza bere buruaren gainean biraka jartzen dute, bere interes eta nahietan arduratuta, eta horrela lortzen dute pertsonak elkarrengandik aldentuta, urrun, dituen gizarte bat. Gizarte arazoei arretarik ematen ez dien gizarteak da hori. *Panem et circenses*, zioen Juvenalek Erromatar inperioaren garaian (Juvenal, 90-127): hiritarrek jatekoa eta aisialdirakoa dutela, boteretsuek askatasun osoa dute edozer gauza egiteko, ezen hiritarrak ez daude azken hauetaz arduratuta. Bitxia bada ere, demokraziarekin paradoxa bati eman dakioke sorrera (De Vega Alonso, 2012). Pertsonak askoz askeagoak sentitzen dira, tormenturik gabe, baina benetan botere nagusien mende daude (Aguilar, 2018), botere sutil baina askoz indartsuagoen mende. Gainera, kontzientzia kolektiboa izateko eta gizarte berean sinesmenak, ideiak eta sentimenduak partekatzeko gaitasuna hondatzen da (Durkheim, 1893). Eta egia-ostean artistek aukera gehiago dute; pertsonen erresistentzia txikiagoa erakusten dute egia eta faltsutasuna lausotzen duten kontakizunekiko, gertaerak eta fikzioa trebetasunez nahasten dituzten kontakizunekiko (Arendt, 2017).

Zaila da egoera hau baikortasunez ikustea. Mendebaldeko gaur egungo herrialde batzuetan, Europakoak barne, badirudi ez dagoela diskurtso politiko boteretsuagorik demokrazia eta askatasuna ordezkatzeko dituela dioen hizlariarena baino. Badira ere zenbait ahotsa eman nahi diotela ez hiritar zehatzei, baizik eta “jende” deritzoten masa formagabe bati. Hipnotizatuta, gizarte taldea -Tocquevilleren ‘artalde’- gai da irudipen hausnarketarik gabe ondo hartzeko, eta, demokrazia gehiagorik bizi omen dela sinetsita, uko egiten dio egunerokoa eragiten dioten erabaki kolektiboetan aktiboki parte hartzeari.

Horri egiten zaio erreferentzia *demokrazia etxekotu* dela esaten denean. Azken hamarkadan, bereziki hedabide eta tresna digitalak medio direla, mekanisko ugari sortu dira, sasi-partehartzeari leku emanen diotenak. Hala, adibidez, gardentasun-mekanismoak edo herritarrek parte hartzeko modu berriak. Lehen begiradan hautematen ez badira ere, demokrazia mehatxatzen etorri dira, izen handi horien atzean ez baitago kexa eta iradokizunen postontzi bat baino, inork irakurriko ez dituen mezuak metatuz beste egiten ez duena. Adibide bat jartzekotan, Madrilgo Erkidegoko 10/2019 Legeak

bere hitzaurrean dio herritarrek gero eta interes handiagoa dutela “*eragiten dieten erabaki publikoetan parte hartzeko*”, eta ezinbestekoa dela nahi horri *bide ematea*. Jarraian, ordea, ohartarazten du parte-hartze horrek “*ez lukeela oztopatu behar ez funtzio legegilea, ez betearazlea*”, eta, koherentzian, Legearen testua, oso luzea dena, zera azaltzen du, herritarrek kexa eta iradokizunen postontzi horietara iristeko dituzten aukera urriak zein diren.

Ez da ezer berria. Bere garaian, *Tatcherismoaren agendak* (Erresuma Batua 1979-1990), politika neoliberal sendoengatik historiara igaro den gobernu hark, eskutik zetorren *herritartasun aktibo* bat bultzatzen omen zuen diskurtso batekin. Egia da erretorika hura norbanakoaren eta merkatuaren baieztapenean zentratzen zela (zatitu eta garaitu egingo duzu), balio komunitarioen sustapenean baino (Faulks, 1998). Baina pertsona askorengan herritartasun aktiboaren lelo hura oso erakargarria suertatu zen. Egun diskurtsoa ez da hain mamitsua izan behar; klicktibismoaren garai hauetan, txio baten 280 karaktereak txukun idatzita, nahikoa da. Eta azkenean, artaldea eramateko trikimailua beti bezain sinplea da: hatzak ilargia erakusten duenean, ergela hatzari begira geratzen da. Parte hartzea, demokrazia edo antzeko etiketa jartzen diogun bitartean, badirudi gutxi izango direla hatz hori ilargitik zein urrun dagoen konturatuko direnak. Eztabaidagarria litzateke zenbat *demos* dauden parte hartzeko mekanismo horietan, baina argi dago, sarritan demokrazia erreal edo efektiboaren tresna bezala aurkezten bazaizkigu ere, mekanismo horiek herritarrei *kratos* (botere) gutxi esleitzen dietela. Zerbait izatekotan, demofikziozko mekanismoak direla esan beharko genuke.

Demokrazia elastiko, malgu bihurtzeko joera edo tentazioa, ordea, ez da beraz berria. Adierazpen historiko eta geografiko desberdinak izan dituen tentsioaren bertsio eguneratua besterik ez da. Horregatik guztiagatik, egokia dirudi gaur egungo ikuspegitik historiaren azterketa egitea, eta ikustea ere Estatu demokratikoen forma ezberdinetan Zuzenbidea eta Politikak zeren inguruan egin izan duten dantza. Horri dagokionez, ikusiko dugu metodo juridikoen eta metajuridikoen arteko etengabeko dialektika bat dagoela hurbilketa kontzeptual orotan, eta ikusiko dugu ere iritzi aurkakotuak daudela demokraziak arlo politikotik haratago -hau da, arlo sozialean-zer nolako proiektzioak izan behar dituen zehazterakoan. Demokraziaren dualtasun politiko eta juridikoaren teorizazioek aurrez aurre jartzen dute demokraziaren esanahia; batetik gobernu forma eta araubide juridiko lez erabiltzen da, bestetik boterearen eta menderatzearen dinamika faktikoekiko tresna bezala.

Horrela, gutxienez, lege politikoetan -Konstituzio testuetan bereziki- proiektzioa izan duten demokraziaren kontzeptuaren bi orientabide nagusirekin egingo genuke topo. Lehen kontzeptu bat, erronkatsua, demokrazia era sakonago batean ulertzen duena, eta bigarren kontzeptu bat, prozesualagoa. Azken hau historian aurrenik agertu zen, baina kontzeptzio bien arteko aldea ondo hautemateko, komenigarria izaten da kontzeptu sakona, osatuena, lehendabizi aurkeztea. Hona hemen demokrazia kontzeptuaren orientabide nagusi biak:

- a) Lehenik eta behin, **demokraziaren kontzeptu bat dugu, zeinean erabakigarria baita demokratizazio-prozesuak nola eratzen diren gizarte-erreproduktzio baldintza materialekiko** (Gianinni, 1986). Hemen demokratizazio-prozesutzat hartzen dira, ez bakarrik boterea eskuratu zein parte

hartzeko baldintzak, baizik eta boterearen erabilera dinamikoa ere, bere dimentsio anitzetan; hau da, ez bakarrik dimentsio politikoan, baizik eta dimentsio sozial, ekonomiko eta kulturalen ere. Ikuspegi horretatik, demokraziak, kontzeptu bezala, irismen zabalagoa hartzen du; hau da, demokrazia ekonomikoa, demokrazia soziala eta demokrazia kulturala barneratzen ditu.

Ikuspegi horren arabera, gizarte demokratikoak, bere burua finkatzeko eta oligarkia politiko eta ekonomikoetatik babesteko borrokan, zera du helburu: ahal den neurrian, gehiengo sozialarekin bat datorren borondatea nagusi izatea. Parsons-ek zioen bezala, kohesio hori ez dago soilik arau edo balio partekatuen mende; kohesio sozialerako ezinbestekoa da ondasun garrantzitsuenak -material zein sinbolikoak- gizarte bat osatzen duten gizabanakoen artean era egokian banatuta egotea (Parsons, 1961). Gizarte baten kohesiorako funtsezko baldintzak dira, alde batetik, gizarte horrek bere kide guztien ongizatea bermatzeko duen gaitasuna, baliabideetarako sarbide ekitatiboa barne; eta bestetik, kohesiorako baldintza da ere gizarteak egiten duen ahalegina desberdintasun sozial eta ekonomikoak murrizteko. Demokraziaren kontzeptzio hau sustatzen dutenentzat, baldintza horiek ezinbestekoak dira demokrazia eraginkor baterako (Frazer, 2011).

b) Aipatutako kontzeptzioaz gain, literaturan eta politikan **demokrazia kontzeptu zorrotzago bat ere erabiltzen da, mugatuagoa**. Bigarren ikuskera honen arabera, demokrazia erabaki erabat politikoak legitimatzeko eta kontrolatzeko mekanismoa hutsa da; bat dator hau modernoek demokraziaren formulazioarekin, ordezkariak ideiarekin. Funtsean, demokraziak botereari muga ezartzen dio -muga erabat politiko-, eta beraz demokraziaren funtzioa sektoriala da, botere politikoa kontrolatzeko funtzioa du. Arrazionaltasun politikoaren oinarria legitimatu asmoz, «*gizon libre eta berdinen arteko*» itun edo kontratu sozialaren sofisma erabiltzen da, itun horrek adierazten dituela inklusio/bazterketa erlazioak (Mortati, 1969).

Sar gaitzezen orain apur bat gehiago demokraziari buruzko bi ikuskera handi horietan eta ikusi dezagun une historiko desberdinetan ikuskera horiek nola islatu diren (2). Hori finkatu ondoren, esparru konstituzional bakoitzaren ahuleziak aztertuko ditugu (3), eta horrek bide emango digu gaur eguneko egoerara nola heldu garen azaltzeko. Merkatuak abantaila hartuz joan izan da, legez baliatuta, eta bide horretatik posible izan zaio estatu-eredua bere alde eraldatzea. Fenomeno horren oso adibide argia da Europar Batasunaren ereduak izan duen joera, legez baliatuz merkatuak estatuak eta estatuen gaineko egitura bere mesede jartzea lortu baitu. Aztertuko dugunez, gaur egun Europar Batasuna merkatu-botere globalaren esparru konstituzional hobetuena da, tamalez merkatura bideratutako demokraziaren paradigma (4).

2. DEMOKRAZIAREN IDEIA ULERTZEKO ERA NAGUSI BIAK ETA BAKOITZA NOLA JURIDIFIKATU DEN KONSTITUZIO-PROMESA EZBERDINETAN

Aurkeztu berri ditugun demokraziaren bi ikusmolde nagusiak, garai eta espazio desberdinetan formulatu dira izan dira. Aipatu bezala, bigarren ikusmoldea, demokrazia

legitimazio-mekanismo gisa ulertzen duena, zaharrena da. Estatu liberalaren formari eusteko postulatu teoriko-ideologikoen formulazioan presente egon zen. Erraz ikus daiteke 1789ko Frantziako Iraultzatik eta Estatu Batuetako Independentziatik eratorritako profil prototipiko konstituzionalean, besteak beste, *Ipar Amerikako Hamahiru Estatu Batuek* (1776) aho batez aitortu zituzten printzipioetan.

(Bigarren mailako testua) Ipar Amerikako britainiar kolonien *Independentzia Adierazpenak* (1776) eta *Gizakiaren eta Herritarraren Eskubideen Frantziako Adierazpenak* (1789), bakoitzak bere testuinguruan, ordura arte ordena politiko eta soziala ulertzeko erabili zen modua behin betiko zuzendu nahi izan zutela zirudien. Iraganarekiko haustura aipatzen dute, bai eta, etorkizunari begira, pertsonen zorianarekiko irekiera bat, zoriona *bizitza-osotasun* gisa ulertuta. Bi iraultza horiek menderatu zituen burgesiak konbentzimendua zuen historian garai berri bat inauguratzen ari zela (García de Enterría, 1994); sinetsita zegoen Estatuaren aldetik interferentziarik gabe gizartea berez gai izango zela ordena berri bat eratzeko. Eta sinetsi zuen ere ordena horretan giza izaerari datxezkion eskubideak berez, inolako estatu-ekintza aktiborik gabe, bermatuta egongo zirela.

Demokraziaren ikuskerari horri aurkakotua, beste bat ikusi dugu: legitimazio hutsari baino, erabakiak hartzeko prozesuei arreta ematen diena. Bi mundu-gerren arteko aldiari formulatu da, langile-identitate sozialaren subjektibazio politikoaren ahaleginekin batera -lana subjektu politiko gisa onartzeko saiakeran, alegia-. Subjektibazio hori ez du soilik hemeretzigarren mendeko liberalismo politikoak ukatzen, baita hogeigarren mendeko faxismoak eta nazismoak ere. Weimar-go Konstituzioa (1919) erreferentziatzko arau-testu gisa hartzen da konstituzio-ziklo berri baten inaugurazioan: *konstituzionalismo sozialarena*. Konstituzio batean lehen aldiz baieztatuta egin zen kapital eta lanaren arteko gatazkaren zentraltasuna, eta esparru ekonomiko ta politikoen artean ordura arte egiten zen banaketak zentzua galduko du; banaezin bezala ulertuko dira.

Konstituzionalismo sozialaren demokrazia kontzeptuak, hala ere, ez du lortuko kontzeptu liberal hutsaren desagertzea. Nolabait, zenbait aktorek eta pentsalarik, bigarren mundu-gerraren ondoren, bi nozio horiek konbinatu nahi izango dituzte. Konstituzioetan, Europan bigarren mundu-gerraren ostean idatzitakoetan, demokrazia aitortuko da, aniztasun politikoaren balioaren bitartekari gisa. Zehazki, ulertuko da, erkidego politiko berri bat egituratu ahal izateko, hiritarrek euren eskubide natural indibidualen parte bat delegatu egiten zutela. Eta estatuaren egitura eta araubide juridikoa antolatuko dira, ordena liberal politiko eta ekonomikoaz bestelako parametroetatik. Boto unibertsal eta berdinean oinarritutako ordezkari-tza-gobernua aitortuko da.

(Bigarren mailako testua) Bigarren mundu-gerraren ondorengo lege politikoak dira 1947ko *Italiako Errepublikako Konstituzioa*, 1949ko *Bonnekoko Oinarrizko Legea* eta 1978ko Espainiako Konstituzioa. Azken hau besteak baino beranduagoa, diktadoreak 1975ra arte, bere heriotzera arte, lortu bait zuen karguan mantentzea eta bere ondorengotzarako ere, Frankismoaren jarraitutasunerako plan bat prestatuta utzi ere. Konstituzio horietan guztietan arreta berezia jarri zen era esplizituan jasotzeko: demokrazian aniztasun eta parte-hartze politikoak duten garrantzia eta herritar guztientzat gutxieneko ongizatea lortzeko duen ezinbesteko izaera. *Bonnen Oinarrizko Legearen* 1.1 eta 20. artikuluetatik abiatuta, hau da, pertsonaren duintasuna eta Ongizate Estatuaren printzipioak abiapuntutzat hartuta, Alemaniako Auzitegi Konstituzionalak interpretatu zuen konstituzio-testutik ondorioztatzen dela pertsonak bizi-maila duina bermatzeko duen eskubidea. Hala ere, aitortzen du legigileak zehaztu behar duela oinarrizko eskubide

horren edukia, besteak beste, erkidego osoaren garapen sozioekonomikoaren maila kontuan hartuta.

Legitimazioaren demokraziaren nozioa eta prozeduren demokraziarena konbinatzeko asmo hori nolabait erraztu egiten da bigarren mundu-gerra ostean konstituzioek izaera edo kutsu sinboloko oso nabarmen bat bereganatuko dutelako. Zuzenbide konstituzionalaren teoriak ez die Konstituzio testuen elementu emozional edo irrazionaleri arreta gehiegi jarri, arrazionalen azterketan aritu da gehien bat, baina egia esan sistema demokratiko guztiek dute *emozionaltasun* konponente bat. Ezaguna da, adibidez, Bagehot-ek gaur egungo monarkia demokratikoen irautea azaltzeko erabiltzen duen ideia: sistema politiko hauetan bi motatako osagaiek egiten dute dantza, alde batetik osagai eraginkorrak, bestetik osagai dignifikatuak -sinbolikoak, solemneak, nobleak-; azken hauen inguruan, guztiz azaldu/ulertu ezina den era batean, esanahiak eta emozioak pilatzen dira, aniztasunarekiko nolabait batasuna antzetzten laguntzen dutenak, eta beraz, herri baten existentzia politikoari nolabaiteko euskarria ematen diotenak (Bagehot, 1867).

Gizarte demokratikoak kontsentsu baten ganean bizi dira, antza, eta adostasun horrek, arrazionala ez ezik, irrazionala ere bada (nahiz eta zaila den jakitea zein portzentajetan). Arrazionaltasunari buruzko diskurtsoak erateaz gain, estatu guztiek, bizirauteko, irrazionaltasuna ere landu egin behar dute, eta nolabaiteko batasuna ziurtatu *“iritzi, interes eta asmo aniztasun baten barruan”* (Häberle, 2007). Horretan laguntzen dute, zalantzarik gabe, Konstituzioa testuak bezalako sinboloek; konplexutasuna murriztu eta gizarte-kideen multzoa bide berean jartzen dutela diruditen sinboloak dira; promesen horizonte bateratura begira jartzen dute gizartea. Sinbolo politikoaren artean, argi eta garbi esan dezakegu konstituzioak *multivocal symbols* kategoriari atxikitzen zaizkiola, esanahi desberdinak onartzen dituztelako; are gehiago, batzuetan lekua dago ere esanahi antagonikoentzat (Gill, G.; Angosto-Fernandez L. F., 2018). Interpretazioen aniztasuna une zehatz batean sokatira bihurtzen ez den bitartean, interpretazio ezberdinak bizirik diraute, elkarrekin topo egiten ez duten plano paraleloetan. Sinboloek laguntza ematen dute identitate kolektiboak moldatzen eta aurpegi antagonikoen arteko identifikazio-prozesuak errazten.

3. DEMOKRAZIAREN AHULEZIAK: ZUZENBIDEKO ESTATU SOZIAL ETA DEMOKRATIKOAREN KONSTITUZIOAK

Bigarren mailako testua.

Monoklase eta pluriklase estatuak (Cossutta, 2017): Gianniniren arabera (Giannini, 1986), monoklase estatuak XVIII. mendearan amaieran sortu zen historikoki, eta *antolamendu kohesionatua duen estatu zentsitario* izatea da haren ezaugarrietako bat. Iraultzatik garaile irten den burgesia da klase agintari berria, eta harreman guztiak gizabanakoaren inguruan eraikiko dira. Gizabanakoa izango da ekimen-iturri eta erantzukizun-gunea. Zuzenbidearen rola ez da norbanako zein gizartearentzako helburuak finkatzea. Zuzenbidea tresna izango, bakoitzak nahi dituen helburuak lortzeko aukera ematen duena (adibidez, industria, merkataritza edo lanbidea).

Comentado [MOU3]: Glosategirako:

"Prozedura-demokrazia" deitzen diogu alternatiba bat (edo arazo bat, edo erabaki bat) hautatzeko edo ebazteko jarrerari; hain zuzen ere, erabaki nahi duen gizarte-taldeak, besterik gabe, bozkatu egiten du. Aplikatzen den erabaki-irizpidea gehiengoaren araua da.

Comentado [MOU4]: Glosategirako

Konstituzio-testuak. Konstituzioa izaera juridiko-politikoko testu kodetua da. Botere konstituziogile batetik sortua da, eta eraturako botereak (legegilea, exekutiboa eta judiziala) definitu eta sortzeko asmoa du, dagozkien kontrol eta orekez gain. Estatu baten oinarritzko legea dela esaten da, gainerako arau juridikoak baino maila handiagokoa. Herritarrei dagokienez, oinarritzko eskubide eta askatasunen araubidea jasotzen du, eta antolamendu politikoaren botereei mugak ezartzen dizkie.

XIX mendeko estatu monoklasetik, pluriklasea den estatu-aparaturako igaroa, estatu neutro edo liberal hutsa desagertzearekin batera gertatuko da. Estatua, kolektibitatearen barruan dauden instantzia guztietara irekia, *prozedurazko estatu* bihurtuko da; instantzia ezberdinen eta kontrajarrien arteko bitartekaritza egitura izatera deitua dagoen estatu. Nabaria izango da, beraz, Estatuak errealitate sozialarekin zuen harremana eraldatzen hasiko dela. Fenomeno hau azaltzeko, Mouffek ohartarazi du garai guztietan egon direla herritartasun demokratikoaren ideiarri buruz lehiatzen diren ikuspegiak, tentsioak (Mouffe, 1993), nahiz eta garai bakoitzean tentsio horrek bere profil espezifikoak izan. Hala izan zen XX. mendeko hainbat unetan ere, eta hori gertatzen da, bere berezitasunekin, bizi garen garai honetan. Ildo horretan, estatu sozialak modernoek demokraziaren eraberritzea lortu nahi zuen, baina horrek ez zuen eragotzi eraikuntza politiko horren ahulezia: ahulezia gizabanakoaren eta taldeen zereginaren ordenaren artikulazioan; eta ahulezia ere estatu-erakundeari eta esku hartzeko mekanismoei dagokienez. Azken horren sorburu zera da, gatazka sozialaren eta demokrazia pluriklase delakoaren kontingentzia legezkoatasunaren esparruan jokatzeko zela, eta ez zuela esparru konstituzionalera ailegatzetik.

Hala, nahiz eta gatazka demokratizatzeko prozesuek merkatua nolabait baldintzatzen zuten, hura mantendu egingo da gizarteratze pertsonala lortzeko gune nagusi bezala. Gatazka birbanatzaileak borroka izaera hartuko du, baina horrek soberakinaren banaketari soilik egingo dio eragin -eta ez, beraz, ondasunen munitate-; koherentzia, ekonomia kapitalistaren oinarria ere ez da zalantzan jarriko. Hori zalantzan jarri ez izanak, aurrerago xehetasunez garatuko den bezala, estatu soziala desnaturalizatu egingo du azkenean. Kapitalaren metatzea, alde batetik, eta birbanaketa eskarien legitimazioa, bestetik, elkarren arteko sintonia galduko dute, sistema ekonomikoak ezingo diolako eutsi keynestar zirkulo birtuosari. Orduan jarriko da abian estatu-modu berri bat, literatura espezializatuan, besteak beste, *merkatu-estatu* izena jasoko duena. Eta forma berri horrekin batera demokraziaren teorizazio kontzeptual berri bat ere sortuko da; edo hobeto esateko, kontzeptio liberal klasikoaren bertsio berri bat. Nolabait, batzuentzat behintzat, atzerapausoa izango da, aurka egingo baitio klase-aniztasunaren aitortpena ireki zen demokrazia kontzeptuari. *Arrazionalismo monologiko* batetik abiatzen den demokrazia bat proposatuko da, hau da, antolaketa sozial, politiko eta juridikoaren arrazionaltasunaren oinarri gisa merkatuaren zentraltasunaren printzipioan hartzen duena.

Bigarren mailako testua.

Zirkulu bertutetsu keynestarra (Jessop, 1993).

Keynesen eraikuntzaren funtsezko aldagai gisa, enplegu osoak emandako eskari eraginkorren mailak soldata faktore nagusi gisa kokatzen zuten; aldi berean, soldata kanpoko dinamiken eta gizarte-ongizatearen arteko lotura zen; azpikontsumoa gainditzeko motorra (kontsumo-ondasunen gehiegizko eskaintza). Harreman industrialen eredu *fordistak* masa-ekoizpenean oinarritutako hazkunde-zirkulo birtuoso bat zekarren. Eskalako ekonomietan oinarritutako produktibitate gero eta handiagoa, errenta gero eta handiagoekin lotzen zen, eta azken hauek masen kontsumoa eta etekinen hazkundera bultzatuko zela espero zen, sistema ekonomikoaren ekoizpen-baliabideen erabateko erabilera zela eta. Inbertsioek ere gora egiten zuten, eta, horrela, sistemaren funtzionamenduaren helburua lor zitekeen: enplegu osoaren helburua. Teoria *keynesiar* horrek kapitalaren eta lanaren arteko konpromisorako oinarriak ematen zituen, non kontzeptu nagusiak metatze-erregimena eta soldata-harremana ziren.

3.1. Kontraktualidade liberala, nazioaren botere demokratikoaren berme gisa

Aurrerago, **egungo** merkatu-forma orokorraren eta haren zehaztapenen praktika zehatzak aztertuko ditugu, bai prozedura-zehaztapenak (parte-hartze politikoa, ordezkariak), bai materialak (ordena berriaren forma politikoa, ekonomikoa eta soziala). Baina azterketa hori egin baino lehen, beharrezkoa da gogoeta egitea hauteskunde bidezko demokrazia ordezkatzailaren postulatuei buruz; izan ere, demokrazia hori, Ingalaterrako, Frantziako eta Ipar Amerikako iraultza-erperientzia liberalen ondoren, gobernu modu konstituzionalizatuaren printzipio gisa hartuko baita. Ikuskera horien funtsezkoena da konfigurazio demokratikoa mugatu egingo dela *legezkotasunera*. Egiturazko kontzeptzio honek gizarte bizitarako zenbait printzipio ontzat emango ditu eta haien zerbitzura jarriko du ordenamendu juridikoa: merkatuaren autonomia, Estatuaren eta gizartearen arteko bereizketa, askatasun indibiduala eta jabetza. Printzipio horiek eratuko dute komunitate politiko eta juridiko liberal berria. Botere absolutuaren erregimen politikoa kontzeptzioarekin apurtuko da, eta Konstituzioak baztertu egingo du edozein kutsadura metajuridiko -hau da, aipatu diren printzipio horiek zalantzan jarri dezakeen edozein kutsadura- (De Cabo Martín, 1993).

Erregimen konstituzional amerikarraren eta frantsesaren artean aldeak egon arren, antzekotasun garrantzitsuak dituzte. Ordena liberal berriaren sorrera legitimatzen duen adierazpen juridiko eta arauemaileari erreparatzen badiogu, Konstituzioari antzeko funtzio bat esleitzen zaio. Konstituzioa boterea kontrolatzeko eta eskubideak bermatzeko funtzioak betetzeko tresna gisa aurkezten da, Locke edo Rousseauk garatutako *tesi kontraktualisten ildoan*. Ikuspegi horretatik, *lex superior* delakoa boterearen titulartasunari eta haren mugei lotutako funtzioak zituen, eta, beraz, sozietatearen premia-sistematik kanpo kokatzen zen (De Cabo Martín, 1986). Gizabanakoa autoritatetik emantzipatzea, bakarkako arrazionaltasun abstraktuaren bitartez baino ez zen posible, eta ez ziren kontuan hartzen gizaki izateak, gizaki bezala bizi ahal izateko gutxieneko gizarte baldintza batzuk ere behar direla.

Kontratuaren ideia aplikatuta, gizabanakoak askatasun politikoa lagatzen du baldintzapekotasunaren truke, eta eskubide zibil eta politikoak jasotzen ditu. Adiera horrekin, Estatuaren eta gizartearen arteko bereizketa egiten da. Horrek aukera ematen du, halaber, *kolektibitate nazionalak* norbanako partikularren gainean dituen balioak baieztatzen. Zuzenbideak *egoera-naturalaren zuzenbideak* aurrikusitakoa errepikatzen omen zituen, eta horietatik subiranotasunaren oinarriko arauak ondorioztatzen ziren. Kontratu sozialak menpekoen eta subiranoen ordez herritartasuna goraiatuko du, baina herritartasun hori menpekotasunaren korrelatu bat besterik ez da izango. Botere absolutuaren ordez eta aurkako, beraz, askatasun politikoa bermatzen omen da, subiranotasunaren titular berri batekin: *nazioa*. Baina hori, azken batean, botere absolutua legitimatzeko modu (berri) bat baino ez zen izan, forma politiko eta juridiko berri batean ezkatututa: estatu liberalarena (Hinsley, 1972).

Ildo horretatik, subjektuen benetako baldintzak uanean uneko testuinguru historikoaren esperientziekin lotzen baditugu, bi premisa gogorarazi behar ditugu, demokraziaren

Comentado [MOU5]: Glosategirako

Kontraktualismoa. Kontraktualismoa filosofia politikoaren eta zuzenbidearen korronte moderno bat da, eta azaltzen du gizarteak eta Estatuak gizakien arteko jatorrizko kontratu batean dutela jatorria. Kontratu horren bitartez, ulertzen du barkamenek askatasunen muga bat onartzen dutela, gizarte-gorputzaren iraunkortasuna eta zenbait abantaila bermatzen dituzten legeen truke.

Comentado [MOU6]: Glosategirako

Estatu naturala edo natura egoera filosofia politikoan erabiltzen den kontzeptu bat da, beste batzuen artean kontraktualismoaren teorian (Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau). Hipotesi metodologiko honen arabera, egoera zibila, hau da, zuzenbidea, agintaritzaren politikoa eta, kasuaren arabera, arau moralak ezarri aurretik gizakia egoera natural batean bizi zen, zeinetan beste eskubide batzuk (natura eskubideak) zituen, eskubide zibil eta politikoak baino lehenagokoak.

kontzeptua estatu liberalaren esparruan ulertzen laguntzen digutenak: Lehenengoa, Estatu eta gizartearen arteko banaketa. Bigarrena, konstituzioa legearen mende dagoela.

(1) Lehenengo premisa. Estatuaren (eremu publiko-politikoaren) eta gizartearen (eremu pribatu-ekonomikoaren) arteko bereizketa. Estatu liberalaren eraikuntza arrazoiaren mende geratuko zen ideia ilustratuan oinarrituta zegoen; politikaren eta ekonomiaren arteko harremanen konplexutasunak sinplifikatzea zen helburua. Hala ere, erregimen politiko liberalak benetan nahi zuen helburua burgeseko gizarte-ugalketaren ordenaren baldintzak legitimatzea zen; hau da, Zuzenbidean islatu nahi zuen ordena juridiko liberalaren mundu-ikuskerara soziala, ekonomikoa, politikoa eta kulturala. Bai, emantzipazioa gertatzen zen Estatuaren botere absolutuarekiko, baina legezkotasunarekiko mendetasuna hasten zen; subiranotasunaren titularrek sortutako arau juridikoekiko mendetasuna.

Mendekotasunak aurreko mendetasuna ordezkatu du, baina mendekotasun berriak Spinozak *subiranotasuna botere politiko gisa* definitzeko erabili izan zituen nota guztiak barneratuko ditu (Spinoza, 1986). Orain, baina, subiranoaren izaera absolutoaren ordezkotasun fikzio bat ezarriko da; esango da nazioa dela subiranotasuna duena, nahiz eta azken finean klase burgesa ordezkatzeko duen nazioa izan. Hori dela eta, subiranoaren beharrendaren justifikazioa eta subiranoaren mendetasuna negatiboan justifikatzen dira, borondate politikoa eta borondate pribatua bereiziz. Azken horrek ez du proiektio politikorik; borondate pribatua Nazio bilakatuko den Erkidegoaren interesetatik kanpo dago. Hala, estatu liberalaren erreproduktio sozialaren baldintzen ondorioz Estatu eta Gizartearen bereizketaren jatorria espazio ekonomikoan bertan izango du sorburua. Espazio horrek zera eskatzen zuen, kapitalaren logikatik kanpoko edozein muga baztertzeko, haren interesak bermatzeko (Settis, 2017). Erabaki politiko hori eremu publikora eramateak esan nahi zuen esku-hartze sozialeko funtzioek ez zutela eraginik esparru pribatuan. Argi da beraz itxurazko deskonexio hori, praktikan ordena liberalaren azpian zegoen erabakiarekin lotuta zegoela: Autonomia pribatuari, jabetza pribatuari eta kontratu-dogmari lotuta. Estatu liberalaren oinarri teoriko gisa, kontraktualisten tesiak hartzeak zera dakar, merkatua babestu egingo da interesak banaka egikaritzeko eremu gisa. Hori horrela, estatua eratzeke balio izan duen akordioa, aldi berean legitimaziorako tresna juridiko indartsu gisa hartuko da (Maestro Buelga, 2021).

Bigarren premisa gisa, (2) Konstituzio testua, *lex superior* delakoa, legearen mende jartzea. Estatu liberalaren egitura monoklaseak ez zuen konstituzioaren babesik behar. Izan ere, kontraktualidade liberalaren oinarri ideologiko eta politikoa ziren bazterketa-irizpideek homogeneizatu egiten zuten joratu beharreko arazoa: merkatuaren funtzionamenduaren bermea, lehia askea, jabetza indibiduala, kontratu-askatasuna, merkataritza eta lana.

Bigarren mailako testua

Kontraktualidade liberala (Gorski, 2010). Iruditeria liberalean, ordenari bi kontratu edo akordioek eusten diote (agian egokiagoa litzateke promesak esatea); kontratu soziala eta ekonomikoa. Alde batetik, konstituzioak bermatutako eskubideak ditugu, funtsezko eskubideak; bestetik promesa bat, merkatuak norbere interesa erkidegoaren onura bihurtuko duela.

Horri esker, ordenamendu juridiko liberalaren baliozkotasun-iturri gisa, beste idea bat jorratzen da: legeetan islatzen diren interesak, gizartearen nahia islatzen du. Lege horien egitea Parlamentu bakar bati zegokion; Nazioaren borondate orokorraren ordezkari bakartzat jotzen zen Parlamentua, ahots bakarrekoa bailitzan. Ez da harritzekoa liberalismoaren teorikoek erregimen politikoaren eraketa kapitalismo industrializatuaren erreproduzio sozialaren ordenarekin lotzea. Kapitalismo industrializatuaren ulermenean, kapital industrialaren ordenaren ezaugarri zen lan-banaketa (pertsone bakoitzaren gaitasunen, trebetasunen eta trebetasunen arabera mugatutako zereginetan espezializatzea); hori politika-esparrura eramango da, hautapen bidezko ordezkartzaren bidez. Ere mu pribatuan, pertsonak libre ziren kontratu-autonomiaren esparruan adostasuna eman edo ez emateko; esparru politikoan, berriz, paralelismo bat aplikatuta, ulertuko da adostasuna -kasu honetan autonomia politikoa jatorri duen adostasuna- agintaritzaren legitimoaren iturri bakarra dela, eta beraz betebehar politikoaren oinarria.

3.2. *Konstituzionalismo soziala, demokratizazio kolektiboa eta kapital-egituren baldintzatzaileak*

Merkatu-ekonomia sozialeko izena jaso duten eredu taranzko bilakaeran, bi kontratu horiek, soziala eta ekonomikoa, malgutu egingo dira (Gorski, 2010). Kontua da, sistema zehatz bakoitzean, horietako bakoitza zenbat malgutzen den. Sistema batzuetan, herritarren legezko estatusa, egitate batera baino gehiago *legezko estatutu* formal batera murrizten da (Walzer, 1997). Herritarren arteko berdintasuna aitortzen da, baina zentzu formalean ere; berdintasunak esan nahi du legea guztientzat modu berean interpretatzen dela. Ez du beraz, helburu materialik, ez du bidegabekeria sozial eta ekonomikoa zuzentzeko asmorik. Koherentziak, lege-sistemaren eraketa eta, hedaturaz, ordenamendu juridiko osoaren antolakuntzak zera bilatzen du: *statu quo* delakoa mantentzea. Bestera esanda, jatorrizko egoera hori ontzat ematen da, idealtzat, eta ez du eraldaketa sozial ez eta hobekuntzarik behar. Ziurtzat jotzen da agertoki hori behin betiko eraikuntza-mailara iritsi dela. Beste sistema batzuetan, ordea, konstituzio-testuek gizartea eta ekonomia eraldatzeko promesa jasotzen dute, eta horietan konstituzioa *itsasargi gisa* aurkezten da, sistema politiko eta sozialaren norabidean erreferentzia, helburu utopikoa, markatzen duen elementu gisa (Häberle, 2007).

Historikoki, behintzat adierazpen formalean (konstituzio-testuak barne), demokraziak *proiektu gisa* azaldu dira beti, herritar guztien oinarriko eskubideak eta askatasunak babesteko helburudunak. Volkmannek azaltzen duen bezala, konstituzio testuak botere eta funtzioen esparru baten hezurdura gisa sortu ziren. Denboran iraun dutenen kasuan – EEBBeko 1787koa kasu- esan ohi da, agian haien arrakastaren oinarri izan dela komunitate politikoa konprometituta sentitu dala konstituzioetan islatutako balio eta printzipioekin, edo testu horiek, perfektuak izan ez arren, sinbolikoki islatzen dutenarekin (Volkman, 2008). Konstituzioarekiko konpromisoak, aldi berean, nolabaiteko iraunkortasunari eustea suposatzen du, komunitatearen azpian dagoen adostasun baten zentzuan. Badirudi adostasun horren eman daitezkeen aldaketak ematekotan, aldaketa horiek gutxi gorabehera arrazionala eta aurreikusteko modukoa den esparru baten barruan emango direla. Hau da, aldaketa bortitzik ez da espero. Egia da hasierako konstituzioetan jada adostutako abiapuntuak oso irekita uzten zuela proiektu komunak nola amaituko zuen (Ackerman, 1993), baina guztietan jaso izan zen gutxieneko bizi-baldintza duinen

aldeko aldarriren bat. 1776ko Independentzia Adierazpenean adibidez, *zoriontasuna lortzeko eskubide besterenezin* gisa adierazi ziren gutxieneko bizi-baldintza horiek.

Baina hemeretzigarren mendeko konstituzionalistek irudikatutako gizartea ezin izan zen gauzatu. Ordena sozial eta ekonomikoan nolabaiteko Estatu esku-hartzerik gabe, ezinezkoa zen ordena sozial minimo bat eraikitzea, non pertsona guztiek beren zoriontasuna benetan bilatu ahal izango zuten. Jatorrizko desberdintasun-egoera batetatik abiatuta ezin da komunitate demokratiko bat ulertu; partekatzen den ondasun komun bakarra ezin liteke soilik norbanakoaren askatasuna izan. Beste zerbait behar da ere: ekitate; ongizate kolektiboa bermatzeko elementuak. Liberalen ordenari uko egin gabe, bigarren mundu-gerra eta gero Alemania, Italia edo Espainia bezalako herrialde batzuek beren konstituzioak aldatuko dituzte, Estatua — nolabait — ordena sozial eta ekonomikoari dagokionez birkokatze -ikus gorago esandakoa-. Optimistek interpretatuko dute konstituzio horiek *konstituzionalismo soziala* deiturikoa hartzen dutela abiapuntu, baina ez da guztiz egia izango. Egia da ez diotela eutsiko politikaren eta ekonomiaren arteko banaketari, eta ordena soziala eta ekonomikoa eraldatzeko bokazioa islatzen dutela nolabait. Horregatik jaso izan dute *ongizatearen estatu* izena. Eraldaketarako aurrikusitako tresnak, ahulak izango dira.

Izatez, konstituzio-testu horietan baliokide gisa identifikatuko dira lehen kontrajarrita bezala adierazi ditugun demokrazia kontzepzio biak: modernoek gobernua ordezkatzailerak den demokrazia eta prozesu dinamiko gisa ulertutako demokrazia. Hori horrela, demokrazia inklusioan oinarritutako prozesutzat hartuko da, berdintasun- eta desberdintasun-irizpideen arabera, eta identifikazio horrek oximoron bati emango dio bidea: *hautaketaren bidezko demokrazia ordezkatzailerarena*. Sufragioa hedatu egingo da, eskubide politikoen titulartasun aktibo eta pasiboak garatu eta, beraz, demokraziarengana hurbilketa ez zen jadanik teoria politiko-liberalaren dogmapean egitaratuko. Baina aldaketa horiek ez ziren nahikoak izan konstituzionalismo sozialak kapitalaren metatze-estrategiaren mugak gaindi zetzan. Gogora dezagun, puntu honetan, estatu sozialaren funtsa kapital-lan gatazkan oinarritzen zela, gerraosteko kapitalaren erreproduktzio sozialaren ordenaren oinarri gisa. Formalki, birbanaketa-gatazkaren bi subjektuek (kapitalak eta lanak), bigarren mundu-gerra osteko europar konstituzioetan onarpen juridiko-politikoak jaso zuten, baina demokrazia politikaren esparrutik haratago eramateko asmorik ez zen konstituzioan gauzatu. Praktikan, horrek esan nahi zuen prozesu demokratizatzailearen isla ekonomiko eta sozialak potentzialki *eskura zegoenaren eta ahal zenaren* espazioan kokatuko zirela, eta inoiz ez haratago. Beraz, asmoa ez zen gizarte-klaseen jabetza eta antolaketa gainditzea. Definitu gabeko erreforma baten ideia izan zen promestutakoa, erreforma horren zenbatekoa zehaztu gabe. Beraz, arlo politikoaren eta sozialaren esparruetan joeraz pluriklase zen estatu baten ideia onartzen zen, baina oraindik monoklase mantenduko zena ekonomiaren zuzendaritza politikoaren esparruan (Cassese, 1994). Konstituzio sozialaren demokrazia honek ez dio, beraz, lehia birbanatzaileari lekuri utziko, ez da egongo demokrazia kolektiborako biderik, eta hori faktoreetako bat izango da estatu sozialaren formaren deskonposizioan.

Bigarren mailako testua

Demokrazia kolektiboa (Abendroth, 1986)

Estatu sozialaren nozioak ez ditu soilik partikularrak botere publikoaren aurrean dituen eskakizun zehatzak biltzen. Nozio horrek zentzu osoa du agerian uzten duenean

demokrazia batek funtziona dezakeela soilik demokrazia gizartera hedatzen bada, eta gizarte-klase guztiei aukera berdinak eskaintzen bazaizkie prozesu ekonomikoan.

Demokrazia birbanatzailearen espazioak demokrazia ordezkatzailearen esparruan baino ez ziren entseatu, eta horrek parte-hartze, elkartze, greba edo negoziazio kolektiborako eskubideen bermerkantilizazioa eragin zuen (De Sousa, 2005). Gatazka-guneak desegin ziren, langile-klaseen arteko elkartasun-babesaren profilak ahultzeko helburuarekin. Ondorioz, kontratu sozialaren oreka ere kaltetuko da.

Testuinguru horretan, Estatuak zeregin berriak hartuko ditu, jatorrian estatu sozialaren oinarri konstituzionalan esleitu zitzaion roletik urrunduz. Harreman sozio-ekonomikoen berrantolaketa, estatu berriak, orain merkatuan oinarrituta dagoenak, metatze-funtzioa hartuko du bere gain eta saiatuko da desegiten estatu sozialaren ikuskera integratzailean inplizitua zegoen gatazka. Aldaketa horiek nola eman izan diren, hau da, estatuaren izaera, funtzioak eta forma politikoa nola aldatu diren aztertuko ditugu orain, horiek multzo moduan identifikatzeko *merkatu-estatu* izena erabilita (Maestro Buelga, 2016).

4. Merkatuaren forma globala: Europar Batasuna zehaztaperen politiko-juridiko gisa

Merkatu-estatuaren forma berria lege-ordenak ezartzen dituen loturez baliatuko da, hura merkatuaren zerbitzura jarritz. Katharina Pistorrek zehaztasunez azaldu bezala, legea aberastasuna eta gizarte bereizkeria sortzeko tresna bilakatuko da, nahiz eta Konstituzioetan islatutako konpromezuek beste gauza bat aditzera eman (Pistor, 2022). Merkatu-estrategiak eta zuzenbideak elkarri eragingo diote, Estatuaren funtsa era sakon batean eraldatuz.

Bigarren mailako testua:

Aterakina. *El Código del Capital – Cómo la Ley crea riqueza y desigualdad* (Pistor, 2022), 15-16, 20 or. Laurogeiko hamarkadan, bai merkatu garatuetan, bai gorabidean zeudenetan, erreforma ekonomiko eta legalak aldarrikatu ziren, baliabideak esleitzeko garaian merkatuei lehenetsuna ematen zietenak gobernuen aurretik, [...]. Mundu guztiak aurrera egin ahal izateko baldintzak sortzea zen asmoa. [...]. Hogeita hamar urte geroago, ez gara oparotasun unibertsala ospatzen ari. Ezta gutxiago ere. 1789ko Frantziako Iraultzaren aurretik zeuden desberdintasun sozialeko mailak lortu ditugu, eta hori beren buruari demokrazia deitzen dioten herrialdeetan; autogobernu-konpromisoa gehiengoaren gobernuan eta ez eliteen gobernuan duten herrialdeetan. Kapitalismoak zera behar izaten du, aktibo batzuei pribilegio legala ematea, eta horren ondorioz, aktibo horien jabeek abantaila dute aktibo horiek ez dituztenen aldean.

Premisa horren arabera, esan dezakegu *merkatu-estatuaren* estrategia globalizazio finantzario eta ekonomikora bideratzean datzala; orientazio hori estatu-forma berriaren oinarri legitimatzaile gisa aurkeztuko da. Bere printzipioak konstituzioaren diseinu berrian txertatzen dira, honako osagai hauek dituen dinamika batetik abiatuta: (1) Estatuaren gutxieneko esku-hartze bat, ondasun ukigarri eta ukiezin jakin batzuetara mugatzen dena (gizarte-ongizatea, hezkuntza, ingurumena); (2) merkatu globalaren aukerak ahalik eta gehien aprobetxatzea, goi-mailako teknologiak zeregin erabakigarria betez; (3) nazioartean boterea bilatzea, estrategia politiko ekonomikoak dituzten eskualde-blokeetan parte hartuz (estatu-eskala gainditzea); (4) eta beste estatuekiko

lehian aurrea hartzea lehiakortasun metodo alternatiboak erabiliz -lehia sozial eta finantziario desleiala-.

Merkatu-estatuaren paradigmak aurkatu egiten zaie Europan estatu sozialaren urrezko hamarkadetan gauzatu ziren esku-hartze moduei. Merkatu-estatu eta estatu soziala bateraezinak dira, besterik gabe. Komunitatearen ongizatearen bilaketa aurrerapen indibidual batekin ordeztu da, zeina merkatuen liberalizazioaren bidez bakarrik posible den (Jessop, 2002).

Prozesu politiko eta juridiko honetan, Estatuak da protagonista nagusia. Beraz, *merkatu-estatu* instantzia politikoak hartutako erabaki gisa aurkezten da. Kapitalismo instituzionalizatu horrek esan nahi du merkatua erakunde politikoa dela eta, beraz, Estatuarekiko mendekotasun-harremanak ezartzen dituela. Globalizazio finantzarioak Estatuak sortutako baldintza politiko liberalizatzaileekin duen lotura estua, merkatuaren eta Estatuaren arteko loturaren adibideetako bat da (Helleiner, 1999). Prozesu honek berezitasun nabari bat du. Merkatuaren zentraltasuna da paradigma globalizatzailea, eta horrek zenbait muga ekarri ditu, zeintzuen ondorioz estatu sozialaren eraketaren lotura politikoak desegiten diren. Muga horiek sistemaren antolamendu-printzipio berriak ere zehazten dituzte.

Moneta-koordinazioa eta politika ekonomiko diziplinatzaileak (aurrekontu-egonkortasuna eta finantza-iraunkortasuna) dira Estatuaren antolaketa legitimatzen duten elementuak merkatu globalean, Europar Batasunaren kasuan ikusi daitekeen bezala. Progresiboki Estatu sozialaren berezko printzipioekiko haustura dakarten antolamendu-printzipioak finkatzen dira, zehazkiago esanda, birbanaketa-gatazka integratzeko mekanismoekiko haustura dakartenak. Birbanaketa-prozesuetan partaidetza-eskubide kolektiboek (greba, negoziazio kolektiboa) zekarten bermea galtzear da, eta, horren ordez, lan-harremanen monetarizazioa ezarri dihoa. Horrela, merkatuko indarrek lanaren «faktorearen» balio pribatua soilik hartzen dute beren gain, eta ez haren balio soziala (Losurdo, 2013).

Deskribatu den globalizazio finantzarioaren estrategiak eragina izan du eskala nazionalan eta nazioz gairik, eta eskala horiek, aldi berean, elkarreragina dute. Gainera, esparru ekonomiko eta politikoaren konposizioa kapital finantzario globalaren eskalatik definitzen denez, Estatuak testuinguru berri batean txertatzen da. Alde batetik, espazio global horrek estatu sozialarekiko haustura indartzen du; eta bestetik, aldi berean, espazio global horretatik boterea eta gizartearekiko harremanak antolatzeko modu berri bat bultzatzen da; horrela, *merkatuaren forma globala* sortzen da (Maestro Buelga, 2022).

Planteamendu horrek zalantzan jartzen ditu azken hamarkadetan finkatutako formulazioak. Gogoeta horiek ikuspegi desberdinetatik interpretatzen dute Estatuak zein zeregina duen merkatuaren forma globalak ezarritako ordena berriaren eraikuntzan, eta, oro har, bitan laburbil daitezke:

(1) Formulazio batzuek interpretatzen dute **estrategia globalizatzailea trantsizio ebolutiboa dela eta ez duela ekarri estatu sozialaren formaren aurkako**

elementurik. Tesi hori oinarritzeko, argudiatzen da estatu sozialak eta bere Konstituzioak tarte bat dutela merkatua ulertzeko modu berria hartzeko; hau da, merkatuaren kontzeptua lehiaketa gisa eta lehia gisa, globalizazio ekonomiko eta finantzarioaren printzipioen esparruan. Interpretazio horren arabera, merkatuaren zentraltasunak estatu maila eta estatuaz gainekoa lotu egiten ditu, jarraitutasun terminoetan eta hausturarik gabe. Horrela, merkatuaren zentraltasunak ez du esan nahi interbenzionismo publikoa ekonomiatik kendu behar denik, Estatuak parte hartzeko beste modu bat baizik, merkatuaren arauak baizik, eragile ekonomiko pribatuen baldintza berberetan (Bognetti, 2005).

(2) Bigarren hausnarketa batek **Estatuaren subiranotasuna berreskuratzeko asmoan** kokatzen du bere gakoa, horrela gainzorpetzearen presiotik eta estrategia globalizatzaileak eragiten dituen defizit fiskaletatik ihes egiteko. Interpretazio hori batez ere 2008ko finantza-globalizazioaren krisia delakoa kudeatzeko prozesuan zabaldu da. Irakurketa horren arabera, demokrazia politikoa eta ekonomikoa berreskuratzea izango litzateke aukera bakarra kapitalismo globalaren diziplina-mekanismo horiek (kanpo-lotura) hausteko, horiek Estatuko politika baldintzatzen baitute. Laburbilduz, erabaki politikoak modu formalean ekoizteko prozedurak Estatuko espazioetan berrezartzeko birpolitizazio bat da: funtsean, ekonomia- eta finantza-politiken zuzendaritza eta definizioari dagokionean (Fazzi, Th./ Mitchell, W., 2018).

Bi gogoeta horiek fenomeno desberdinak deskribatzen dituztela dirudi, baina, egia esan, badute nahikoa komunean; bereziki, globalizazioaren, Estatuaren eta Zuzenbidearen arteko harremanetara hurbiltzeko modua. Ikuspegi partzialetatik egiten dute hurbiltze hori, nahasmen handiagoa eraginez. Hori gertatzen da, adibidez, globalizazio finantzario eta ekonomikoak Estatuaren funtzioen berrantolaketan duen eragin zuzena minimizatzen denean. Berrantolaketa hori espazio globaletan, nazioz gaindikoetan eta estatukoetan gauzatzen da. Gertatu diren aldaketei garrantzia kenduz, diskurtso juridiko bat artikulatu nahi da indarra egokitzean jartzen duena. Egokitzea da egoeraren aurreko erantzun desiragarria eta, hori horrela, diskurtso honek legitimatu egiten du Europako nazioz gaindiko instantziak estatuko legedietan merkatu-ordena globala txertatzeko duen modua. Integrazioa egokitzapen bat dela planteatzeak merkatuaren integrazio negatiboa onartzea dakar; integrazio hori Maastricht-en jarri zen abian eta Europako legegile negatiboak sustatzen du. Tesi horiek zera galtzen dute bistatik: bigarren mundu-gerra osteko konstituzioen enuntziatu formalek bere horretan dirauten arren, egun nazioz gaindiko ordenaren errealitate juridikoak ezinbestean berresten duela estatu sozialaren formaren haustura.

Bigarren mailako testua

Aterakina. *Gobernantza, gobernantzeko modu gisa* (Mair, 2007).

Gobernantza, Europako ordena gobernatzeko modu gisa, politika azpipolitikara lekualdatzea dakarren gobernu-estilo gisa identifikatzen dugu. Gobernantzak ezartzen duen despolitizazioak edo azpipolitikak politika merkatura eta lehia askera mugitzea dakar. Estatuak politikan zuzenean esku hartzeko modu horren ordez, teknokrazia ezaugarri duten organoak eta erakundeak (Eurotaldea, Europako Banku Zentrala) erabiliko dira. Beraz, gobernantzak gobernatzeko modu bat dakar berekin, eta horrek hautsi egiten ditu prozesu ekonomikoen gobernu politikoari esleitutako funtzioak.

Merkatuaren forma globalak inposatutako estatalitate berriak metatze-funtzioa hartu zuen gidari, eta gatazka inplizitua desegin zuen estatu sozialaren ikuskera integratzailean. Ondorioz, ez dago estatuaren ekintzatik kanpoko lotura hori, baizik eta Estatuak bere burua mugatzen du, finantza- eta ekonomia-prozesuen gobernu politikotik esku-hartze sozialari uko eginez. Espazio globalak Estatuaren espazioa proiektu globalizatzailearen mende jartzen du, bigarren mailako bezala, merkatuaren zentraltasunak espazio politiko publikoari ezartzen dion forma emanez. Espazio global hori, aldi berean, boterearen kontroletik eta erregulaziotik kanpoko espazioa da; izan ere, boterearen funtzioa Estatuko eta Europako espazioak mende hartzea eta baldintzatzea da, horiek baitira Batasuneko Zuzenbidean sartu behar direnak, eta barne-eskubideek, berriz, merkatu-forma globalaren diziplina-mekanismoak. Horregatik dago lotura estua prozesu globalizatzailearen eta europarraren artean.

(Bigarren mailako testua)

Finantza- eta ekonomia-prozesuen gobernu politikoa (Luciani, 1994). Horrek esan nahi du ekonomiak, gizarte-erakunde gisa, ez dituela bere baitan aurkitzen bere funtzionamendua bera baloratzeko irizpideak (prozesu ekonomikoen autorregulazioa); aitzitik epaia jasotzen du funtsezko gizarte-balorazioetatik abiatuta orientatzeko duen gaitasunaren arabera. Eredu honetan, beraz, ekonomia eta berak ekoitzi dezakeen ongizatea ez dira helburua, bitartekoa baizik.

Europako integrazio-proiektua maila juridikoan antolatzen duten printzipioek kapital globala metatzeko estrategia politikoa barne hartzen dute, moneta-batasunaren eta diziplina-izaerako politika ekonomikoen bidez. Azken horiek, gainera, nazioz gairik eta estatu mailako politika publiko berriak legitimatzeko oinarri gisa jokatzen dute, merkatuaren botere globalaren logikak politika publikoak baldintzatzen dituela agerian utziz. Ikuspegi horretatik, Europako integrazio-proiektuak sendotu egiten ditu estatu-antolaketa merkatu globalaren legitimazio-elementuak. Merkatu-botere globalaren legitimazioak irautea lortzen du nahiz eta boterearen krisi-elementuak nabariak diren eta zenbaiten erretorikan estatuen subiranotasunera itzultzen ari omen garela dirudien.

Krisi pandemikoa da, hain zuzen, merkatuaren nagusitasunaren sendotzearen eboluzio-faseen azken adibidea, Errusiak Ukrainako lurraldea inbaditzeak ekarriko digunaren zain. Estatuak ez dira gai izan ekonomia nazionalen politika birbanatzaileak sortzeko, gastu publikoaren barruko gizarte-eskaeren aurrean independentzia berreskuratuz. Are gehiago, oro har, nabarmena da estatuek pandemiaren kontingentzian alde bakarrez hartu dituzten neurriek funtsean krisiaren aurreko erreproduktio sozialeko baldintzak berrezartzen saiatzen zirela. Are gehiago, neurri horiek neurri mikrosozialtzat har ditzakegu, interes ekonomikoa Estatu multiklasen batek koordinatutako interes publikoaren mende egon ez dadin.

(Bigarren mailako testua)

Neurri mikro-sozialak (Lasa López, 2022). Mikro-neurriak dira, merkatura bideratuta daudelako. Neurri makro-sozialetatik bereizten dira (enpleguaren egonkortasuna bermatzea, kaleratzeko baldintzak gogortuz, kontratazio mugagabea sustatzea, lan-kontratazio partziala zigortuz), neurri horiek Estatuaren esku-hartze zuzena dakartelako

lan-merkatuetan. Kantitateari dagokionez, neurri mikrosozialak baliagarriak dira lan-harremanetako desberdintasunaren eta pobrezia-aren zifrei nolabait aurre egiteko, baina esanguratsua da kostu fiskal moderatua dutela. Neurri horiek ordaintzearen zama ez zaie eragile ekonomikoari lekualdatzeko, eta, gainera, ez ditu zalantzan jartzen lan-kontratazio-ereduak. Neurri horien adibide bat Covid-19ren osasun-pandemiak eragindako ondorio ekonomikoari (diru-sarreraren galera) eta sozialei (langabezia) aurre egiteko hartutakoak izango lirateke.

Demokraziaren eraketa merkatuaren forma globalean aipatzea falta da, nahiz eta zenbait gogoeta aurreratu ditugun. Lehenik eta behin, espazio globala espazio *ajuridiko* gisa (Zuzenbidearen eragin posibletik kanpo) ulertzen du, eta bere baldintzatzaileen juridikotasuna nazioz gaindiko proiektura eta antolamendu nazionalak eramatean du. Bigarrenik, Batasuneko Zuzenbideak eztabaida eta diskurtso politikoa gauzatzeko mugak zehazten ditu, demokrazia nazionalak «eurotuz» (Lasa López, 2022).

Bigarren mailako testua.

Eurotzea (Lasa López, 2022). Europako gobernantza ekonomiko eta monetarioak izandako azken fasearekin bat datorren prozesua. Kronologikoki, bat dator euroak 2010 eta 2014 artean izandako krisiarekin. Eurotzearen funtzioa da Europako barne-merkatuaren zentralitatea sendotzea, politika ekonomiko eta fiskal nazionalak gobernantza ekonomiko eta monetarioaren helburuen mende jarri: aurrekontu-egonkortasuna eta finantza-oreka.

Zerga-egonkortasunaren helburu nagusia ziurtatzeko, aniztasun politikoa finantza- eta ekonomia-prozeduretatik desaraututa geratzen da. Subiranotasunaren bermearako funtzio parlamentarioa birdefinituta geratzen da, mugatuta, egonkortasun fiskalaren helburu hori nola betetzen den gainbegiratzeko funtzioa besterik ez balu bezela. Eta murrizketa hori konpentsatzeko ez da nazioz gaindiko demokrazia ekonomikorik sendotu.

Nazioz gaindiko merkatu-boterearen demokrazia ez dio botere ekonomikoaren mugaren logikari jarraitzen. Merkatuaren suntsipena saihesteko beharrezkoa den neurrian baino ez da mugatzen merkatu-boterea. Botere finantzarioaren esku-hartze eta erreskate neurriak irakatsi ziguten lezio hori. Horrela, politikaren nagusitasunaren edo lehenespeneraren prozesu eratzailea (konstituziogilea) beste prozesu eratzaile batekin kontrajartzen da: merkatua eratzearen prozesuarekin; bigarren prozesu horrek ordena politiko berri bat ezartzen du, baldintzarik gabe merkatuan zentratuta dagoena eta subjektu politiko-instituzional berriei leku ematen diena (Eurotaldea, Europako Banku Zentrala). Demokrazia, merkatuaren arabera, zeharkako erregulazio-erregulazioekin lotzen da, non botere politikoak prozesuaren funtzionamendu eraginkorrerako egiturazko baldintzak ezartzen dituen. Beraz, merkatuaren lotura ekonomikoak definitzen ditu botere politikoaren eta botere ekonomikoaren arteko harremanaren mugak. Ekonomia- eta finantza-politikari buruzko erabakiak sistema politikotik kanpoko eremuetara bota dira, eta birbanaketa-erabakiak erabaki tekniko bihurtu dira.

Interes kolektiboak batera aztertzen eta definitzen dira, eta legitimitatea demokrazia mota baterantz mugitzen da, non herritarren parte-hartzea gutxienekoa den eta hauteskunderantzukizuna tresna nagusia den. Aldi berean, merkatua herritarren eskaerak gauzatzeko

lehtasunezko gune bihurtzen bada, herritarrek merkatuaren hizkuntzarekin eta kulturarekin bat datorren subjektibotasuna hartzera behartuta daude. Gizarte-harremanak neutralizatzean, merkatuko konstituzionalismoak gizarte-nortasunaren garrantzia murriztea ere eragiten du, eta, ondorioz, klaseen inguruko gizarteratze politikoko borroken ahultzea ere. Hala ere, horrek ez du esan nahi konpromiso politikorik ez dagoenik, badago; baina, hain zuzen ere, konpromiso politikoak zera du oinarri: finantza-kapitalismoaren kontrol politikoaren despolitizazioan. Nazioz gaindiko legitimitatea monetaren eta ekonomiaren kontrolaren inguruan eraikitzen da.

Ildo horretan, gobernantza-eredua kontrol bermatutako emaitzetan oinarrituko da. Horrek subiranotasunaren funtsezko edukia aldatuko du, desoreka makroekonomikoen arriskuak kontrolatzeko gune hutsa bihurtuko bait da. Merkatu-ordenak, koherentziaz, ez du estatuen subiranotasun soziala bermatzen kapitalismo global finantzarioaren aurrean. Aitzitik, merkatuaren interesen subiranotasun ekonomiko eta finantzarioa bermatzen da; merkatuaren lotura ekonomikoaren hegemonia ukaezina arriskuan jar dezaketen gizarte-eta enplegu-politikak erabakiak hartzeko guneetatik kanpo geratuko dira. Hala, merkatuaren demokraziatik sustatzen den estatu-subiranotasun berri honek legitimitatuko du ere haustura bat, estatu sozialaren eraketarekiko (edo haren azpian zegoen gizarte-proiektuarekiko). Kontrajarriak dira, beraz, nazioz gaindiko demokrazia, legitimitate ekonomikoaren ondoriozkoa, eta estatu sozialaren demokrazia, birbanaketa-gatazkaren legitimitatearen ondoriozkoa.

Ahotsen aurkibiderako

1789ko frantziako iraultza, 12
 demokrazia birbanatzailearen, 12
 demokrazia etxekotzea, 2
 demokrazia gehiago esamoldea, 2
 demokrazia kolektiboa, 11
 demokrazia kontzeptuaren dualtasun juridiko eta politikoa, 1
 demokrazia pluriklase, 7
 demokraziaren ahuleziak, 6
 estatu batueta independentzia, 5
 estatu multiklase, 15
 europar batasuna, 12
 finantza- eta ekonomia-prozesuen gobernu politikoa, 15
 gardentasun-mekanismok, 2
 gizarte-erreproduzkioko baldintzak, 1
 keynestar zirkulo birtuosoak, 7
 kohesiorako funtsezko baldintzak, 4
 konstituzio-konpromisoak, 10
 konstituzionalismo soziala, 11
 konstituzio-sinbolismoa, 6
 kontraktualidade liberala, 9
 kontraktualidade liberala, 7

kontratu soziala, 8
 langile-identitate sozialaren subjektibazio politiko, 5
 langile-identitate sozialaren subjektibazio politiko, 5
 legearen imperioa, 1
 legitimazioaren demokrazia, 6
 lehia sozial eta finantziario desleiala, 13
 merkatuaren forma globala, 13
 merkatu-estatu globala, 1
 merkatu-estatua, 7
 merkatu-estatuaren estrategia, 12
 mikro-neurriak, 15
 moneta-koordinazioa, 13
 monoklase estatua, 6
 pluriklase estatua, 6
 politika ekonomiko diziplinatzaileak, 13
 pribilegio legala, 12
 prozeduren demokrazia, 6
 Thatcherismoa, 3
 tesi kontraktualistak, 8
 Tocqueville, 2
 Weimar-go konstituzioa, 5
 zoriontasuna lortzeko eskubide besterenezina, 11

Comentado [MOU7]: OHARRA

Testuarekin lotuta daude (hipervinculos direlakoekin). Testu guztiak pilatzen direnean, honek posible egingo luke pagina zenbaki berriak automatikoki gaurkotzea.

SAKONTZEKO BIBLIOGRAFÍA:

- Brunkhorst, H. (2016). "Democracy under Siege: The Decay of constitutionalisation and the crisis of Public Law and Public Opinion". P. F. Kjaer, N. Olsen (Eds.). *Critical*

Theories of Crisis in Europe. From Weimar to the Euro. Rowman & Littlefield International: Lanham, Maryland.

- Dahl, R.A. (1992). *La democracia y sus críticos.* Paidós: Barcelona.
- Lafont, C. (2021). *Democracia sin atajos.* Trotta: Madrid.
- Patberg, M. (2020). *Constituent Power in the European Union.* Oxford University Press.
- Pistor, K., 2022. El Código del Capital - Como la ley crea riqueza y desigualdad (trad. F. Herreros). Madril: Capitán Swing.
- Streeck, W. (2011). «The crises of democratic capitalism», *New Left Review*, 71 zkia.

AIPATUTAKO BIBLIOGRAFIA

Abendroth, E., 1986. "El Estado de derecho democrático y social como proyecto político". Forsthoft, E., Doehring, K., Abendroth, W (eds.): *El Estado social.* Madrid: CEPC.

Ackerman, B., 1993. *The Future of Liberal Revolution.* New Haven: Yale University Press.

Aguilar, E., 2018. "Tocqueville y el individualismo en las sociedades democráticas". *Economía y Política*, 5(2), orr. 97-100.

Arendt, H., 2017. *Verdad y mentira en la política.* Itzulp. Ramos Fontecoba (jatorrizkoa, 1964). Barcelona: Pàgina Indòmita.

Bognetti, G., 2005. *La divisioni dei poteri. Saggio di diritto comparato.* Milano: Giuffrè.

Cassese, S., 1994. "Lo stato pluriclasse in Massimo Severo Giannini". Cassese, S. et als. (a cura di). *L'unità del diritto. Massimo Severo Giannini e la teoria giuridica.* Bologna: Il Mulino, orr. 11-50.

Cossutta, M., 2017. "La interpretación jurídica entre Estado monoclase y Estado pluriclase". *Derechos y Libertades*, 37, II garaia (ekaina), orr. 193-206.

Dahl, R. A., 2015. *On Democracy.* 2. ed. New Haven: Yale University Press.

De Cabo Martín, C., 1986. *La crisis del Estado Social.* Barcelona: PPU.

De Cabo Martín, C., 1993. *Teoría histórica del Estado y del Derecho Constitucional.* Alea II. s.l.:PPU.

De Sousa, B., 2005. *Reinventar la democracia. Reinventar el Estado.* Buenos Aires: Clasco.

De Vega Alonso, E., 2012. "La realidad paradójica de un mundo individual". *Indivisa. Boletín de Estudios e Investigación*, Alea 13, orr. 145-168.

Durkheim, É., 1893. De la division du travail social: Etuder Sur L'Organisation Des Societes Superieures. s.l.:Kessinger Publishing-en edizioa kontsultatu da (2010).

Faulks, K., 1998. *Citizenship in Modern Britain.* Edinburg University Press.

Fazzi, Th/ Mitchell, W., 2018. (2018). *Sovranità o barbarie. Il ritorno della questione nazionale.* Milano: Meltemi.

Frazer, H., 2011. *The Interdependency of Democracy and Social Cohesion: Strengthening representation and democratic participation through public dialogue and civic engagement.* Strasbourg: Council of Europe, FFD 2011 4.1A.

García de Enterría, E., 1994. *La lengua de los derechos. La formación del derecho público europeo tras la Revolución Francesa.* Madril: Alianza.

Gianinni, M. S., 1986. *Il pubblico potere. Stati e amministrazioni pubbliche.* Bologna: Il Mulino.

Gill, G.; Angosto-Fernandez L. F., 2018. Symbolism and Politics. Politics, Religion and Ideology, Volumen 19, orr. 429-433.

Gorski, P., 2010. *Civil Religion Today.* s.l.:Association of Religion Data Archives Guiding Paper Series.

Häberle, P., 2007. *El Estado Constitucional.* s.l.:Universidad Autónoma de México.

Helleiner, E., 1999. Denationalising money?. Economic liberalism and the national question in currency affairs. Gilbert, E., Helleiner, E (ed.). *Nation States and money, the past, present and future of national currencies.* Londres: Routledge, p. 13 et seq.

Hinsley, F. H., 1972. *El concepto de soberanía.* Bartzelona: Labor.

Jessop, B., 1993. "La transizione al postfordismo e il welfare state keynesiano". Ferrera, M. (ed.). *Stato sociale e mercato. Il welfare state europeo sopra viverci alla globalizzazione della economia?* Torino.

Jessop, B., 2002. *The future of the capitalist state.* London: Polity Press.

Juvenal, 90-127. *Satiras*, X, 81 bertsoa.

Lasa López, A., 2022. "La legitimación ¿democrática? de la forma global de mercado". Filibi/ Escajedo/ Zabalo (ed.): *Formas y escalas emergentes de las democracias contemporáneas.* Madril: Dykinson.

Losurdo, D., 2013. *La lucha de clases. Una historia política y filosófica.* Bartzelona: El Viejo Topo.

Maestro Buelga, G., 2016. "Del Estado social a la forma global de mercado". García, M.A., Asensi, J., Balaguer, F. (zuz.). *Constitucionalismo crítico: liber amicorum Carlos de Cabo Martín*, alea 1. Valentzia: Tirant lo Blanch, orr. 59-100.

Maestro Buelga, G., 2021. "El constitucionalismo de la forma global de Mercado". Della Morte, M., De Fiores, C. (a cura di). *Europa e Costituzione. Oltre la globalizzazione neoliberale*. Napoli: Editoriale Scientifica, orr. 189-219.

Maestro Buelga, G., 2022. "Las precondiciones para la recuperación del espacio constitucional estatal". Lasa López, A., García Herrera, M.A., Maestro Buelga, G (coords.). *La refundación de la Unión Europea y la nueva centralidad estatal*. Valentzia: Tirant lo Blanch.

Mair, P., 2007. "¿Gobernar el vacío? El proceso de vaciado de las democracias occidentales". *New Left Review*, zkia. 42, orr. 22-46.

Mortati, C., 1969. *Istituzioni di diritto pubblico*, Alea 1. Padova: Cedam.

Mouffe, C., 1993. *The Return of the Political*. London: Verso.

Parsons, T., 1961. *Theories of Society: Foundations of Modern Sociological Theory*. New York: Free Press of Glencoe.

Pistor, K., 2022. *El Código del Capital - Como la ley crea riqueza y desigualdad* (trad. F. Herreros). Madril: Capitán Swing.

Roosevelt, E., 1940. *The moral basis of democracy*. Howell, Soskin & Co.

Settis, B., 2017. "Le considerazioni sullo Stato moderno di Massimo Severo Giannini". *Rivista trimestrale di diritto pubblico*, zkia. 3, 677-709.

Spinoza, B., 1986. *Tratado Político*. Madril: Alianza Editorial.

Tocqueville, A., 1853. *De la Démocratie en Amérique*. 1990eko edizioa ed. Paris: Librairie Phisologique J. Vrin .

Volkman, U., 2008. Verfassungsrecht zwischen normativen Anspruch und politischer Wirklichkeit. Hillgruber, C. (ed.), *Die Leistungsfähigkeit der Wissenschaft des Öffentlichen Recht*, Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehre.

Walzer, M., 1997. *On Toleration*. New Haven: Yale University Press.